

## **Dordrecht Ondergronds Briefrapport 15**

### **DORDRECHT, HOUTTUINEN 36**

Een bureauonderzoek en een archeologische  
begeleiding.

T.H.L. Hos



*Zicht op Houttuinen 36 (rechts op de hoek) periode 1900-1905.  
(Foto: Erfgoedcentrum DIEP, inventarisnr. 552\_402665).*

2009

Gemeente Dordrecht  
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

<b>Colofon</b>	
ISSN	n.v.t.
ISBN	n.v.t.
Tekst	T.H.L. Hos
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg en Archeologie (tenzij anders vermeld)
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, april 2009
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling / Afdeling Inrichting Stadsdelen Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 <a href="mailto:monarch@dordrecht.nl">monarch@dordrecht.nl</a> <a href="http://www.dordrecht.nl/archeologie">www.dordrecht.nl/archeologie</a></p>	
© Gemeente Dordrecht, 2009	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

# Inhoud

<b>1. Inleiding</b> .....	<b>7</b>
1.1 Algemeen .....	7
1.2 Administratieve gegevens.....	8
<b>2. Gegevens onderzoeksgebied en vooronderzoek</b> .....	<b>9</b>
2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik.....	9
2.2 Geplande werkzaamheden .....	9
2.3 Bureauonderzoek.....	10
2.4 Archeologische verwachting en advies .....	14
<b>3. Doel- en vraagstellingen</b> .....	<b>15</b>
<b>4. Archeologische begeleiding</b> .....	<b>16</b>
4.1 Methoden .....	16
4.2 Onderzoeksresultaten .....	16
4.2.1 Lithostratigrafie .....	16
4.2.2 Archeologie, sporen en vondstmateriaal .....	16
4.2.3 Samenvatting.....	20
<b>5. Conclusies</b> .....	<b>21</b>
<b>Literatuur</b> .....	<b>22</b>
<b>Afkortingen</b> .....	<b>23</b>

# 1. Inleiding

## 1.1 Algemeen

Dit document betreft de rapportage van een archeologische begeleiding, die in het kader van de renovatie van het pand aan de Houttuinen 36 is uitgevoerd bij graafwerkzaamheden in de tuin. Aangezien hierbij mogelijk archeologische waarden verstoord zouden kunnen worden, zijn de werkzaamheden door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht archeologisch begeleid.

Het (hoofd)doel van het veldwerk was het documenteren van aanwezige archeologische waarden.

Een kort bureauonderzoek is aan het veldwerk voorafgegaan. Gedurende de graafwerkzaamheden werden archeologische waarden uit de periode 17<sup>e</sup> - 20<sup>e</sup> eeuw verstoord. Deze zijn tijdens de begeleiding gedocumenteerd.

De gegevens van het plangebied, de aanleiding voor het onderzoek, de resultaten van het bureauonderzoek en een archeologische verwachting zijn weergegeven in hoofdstuk 2. De doel- en vraagstellingen staan vermeld in hoofdstuk 3 en in hoofdstuk 4 zijn de onderzoeksmethoden en de resultaten van het veldwerk beschreven. Ten slotte zijn in hoofdstuk 5 de conclusies verwoord.

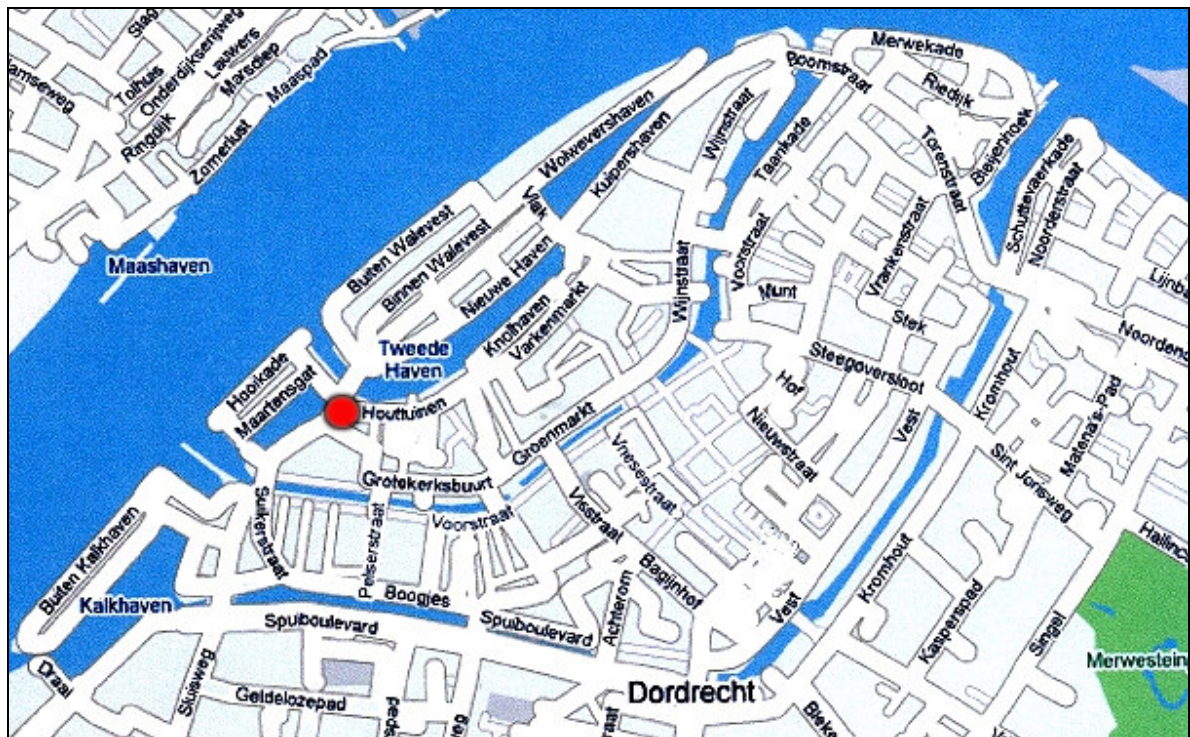
## 1.2 Administratieve gegevens

Aard Onderzoek	Archeologische begeleiding
Projectcode	0701
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	33785
Vondstmeldingsnummer	410039
Periode	Nieuwe Tijd
Datum onderzoek	23-2-2007
Plangebied	Houttuinen 36
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Houttuinen 36
Kaartblad	38C
RD-coördinaten	
NW	104.910 / 425.384
NO	104.927 / 425.384
ZO	104.919 / 425.364
ZW	104.909 / 425.368
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DDT00
Sectie	F
Perceelnrs.	352
Eigenaar:	Dudoc Monumenten BV
Opdrachtgever	Dudok Projectontwikkeling Houttuinen 36 3311 CE Dordrecht
Uitvoerder	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Projectleider	Mevr. M. Burger
Projectmedewerkers	Dhr. P. Sannen
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	Mw. L.K. de Koekkoek
Autorisatie rapport	Mw. J. Hoevenberg (senior-archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Digitaal	Archief Bureau Monumentenzorg en Archeologie / e-depot Nederlandse Archeologie ( <a href="http://www.dans.knaw.nl">http://www.dans.knaw.nl</a> )
Analoog	Stadsdepot Gemeente Dordrecht
Code	0701

## 2. Gegevens onderzoeksgebied en vooronderzoek

### 2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied betreft het pand en de tuin aan de Houttuinen 36. Het perceel wordt in het noorden begrensd door de straat Houttuinen, in het zuiden door het Grotekerksplein, in het westen door de Lange Gelderse Kade en in het oosten door het pand Houttuinen 34. Het betreft een hoekpand (afb. 1 en 5). De centrumcoördinaten van het plangebied zijn X: 104.917, Y: 425.376 (kaartblad 38C). De grootte van het oppervlak waar bodemverstorende werkzaamheden zijn uitgevoerd is 20 x 14 m (280 m<sup>2</sup>). Dit is het onderzoeksgebied.



Afb. 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied Houttuinen 36 te Dordrecht (rood).

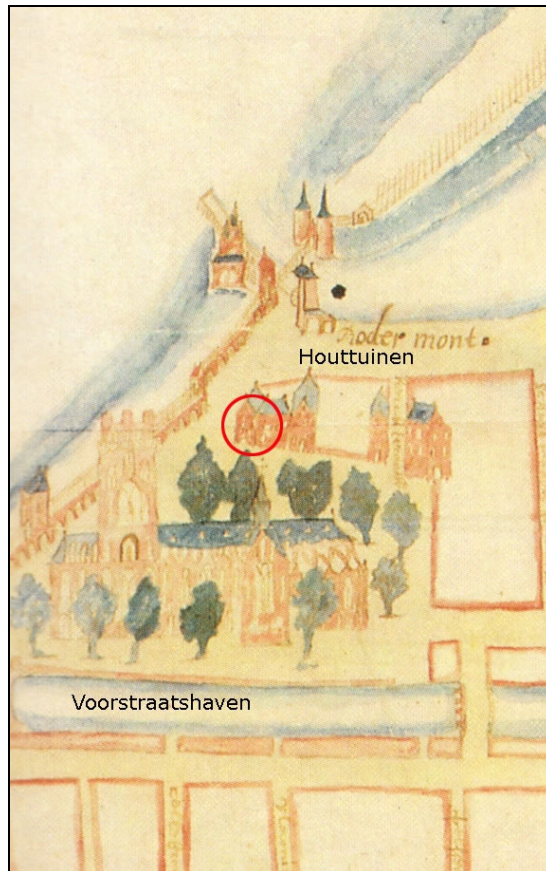
### 2.2 Geplande werkzaamheden

In het pand zijn renovatiewerkzaamheden uitgevoerd. Daarnaast is er in de tuin een waterpartij gegraven. De betonnen bak hiervan zou door middel van heipalen gestut worden, waarvoor een deel van de tuin is ontgraven. Ook inpandig zijn er werkzaamheden uitgevoerd. Hierbij is de bestaande vloer van het pand verwijderd. De verstoringdiepte was het grootst in de tuin en bedroeg circa 2 m – mv.

## 2.3 Bureauonderzoek

### *Historische bronnen*

Het plangebied ligt direct ten noorden van de Grote Kerk, die in 1470 is voltooid. De locatie behoort hiermee tot één van de oudste delen van de stad. Op de oudste kaart van Dordrecht, van Jacob van Deventer uit circa 1545, wordt op de locatie van het plangebied een groot huis weergegeven (afb. 2). Direct ten zuiden hiervan is de Grote Kerk afgebeeld en westelijk van de locatie staat de stadsmuur getekend. De afgebeelde situatie komt nagenoeg overeen met de huidige bebouwingssituatie.

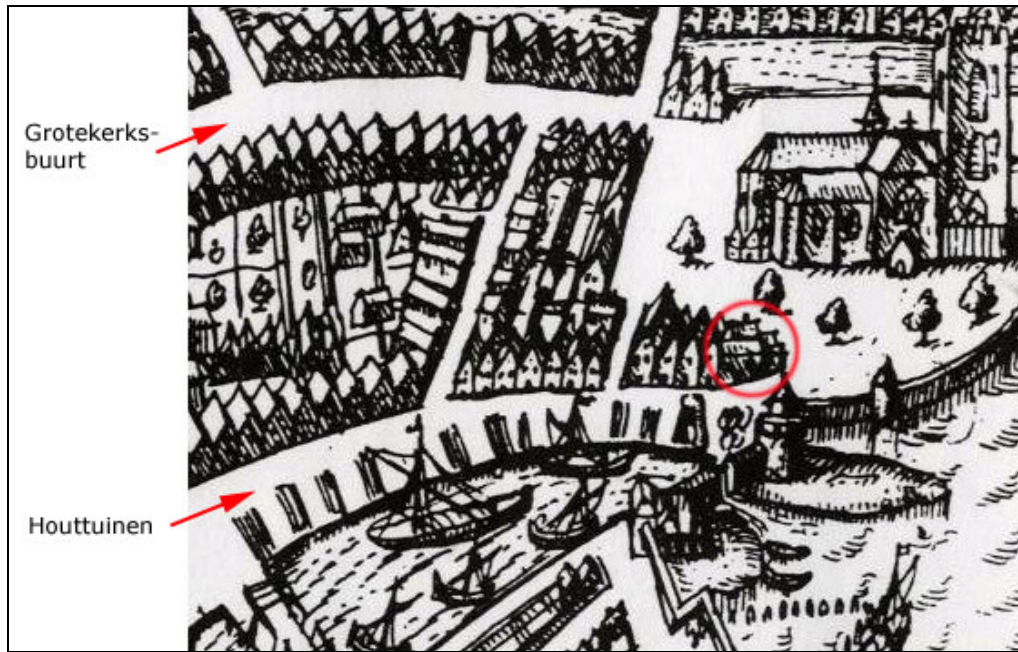


Afb. 2. Het plangebied Houttuinen 36 bij benadering aangegeven op een uitsnede van een kaart van Jacob van Deventer uit circa 1545 (rode cirkel). Het kaartnoorden is het ware noorden.

Deze bebouwingssituatie veranderde door de eeuwen heen nauwelijks. Op een kaart van Guicciardini uit 1567 is ook te zien waar de naam van de locatie van afgeleid is (afb. 3). De naam dateert al uit de Late Middeleeuwen en betekent: 'omheinde ruimte voor de opslag van hout'. In 1430 werd op deze locatie de stadsmuur alweer afgebroken, ten gunste van een handelskade waar vooral hout, dat bestemd was voor de scheepsbouw, werd overgeslagen.

Waarschijnlijk was een deel van het pand in het plangebied aan het Grotekerksplein gedurende het eind van de 16<sup>e</sup> eeuw in gebruik als woonhuis voor de koster van de Grote Kerk. In een archiefstuk staat: *"..de woning van de coster was gelegen aan de noord-westzijde van het groot kerckhof"*.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Erfgoedcentrum DiEP (SAD archief 27 inv. 577/594/584).



Afb. 3. De locatie van het plangebied Houttuinen 36 op een uitsnede van een kaart van Guicciardini uit circa 1567 (rode cirkel). Het noorden is onder. Op de kade van de Nieuwe Haven zijn de Houttuinen aangegeven met stapels hout.

Op een kaart van Janssonius uit 1645 is te zien dat er rond het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw achter het kostershuis, aan de Houttuinen, waarschijnlijk ook huizen aanwezig waren. Bekend is dat in 1652, zowel aan het pand als in de directe omgeving ervan, nieuwbouw heeft plaatsgevonden. Ook op het terrein achter en naast de kosterswoning vonden in 1655 verbouwingen en uitbreidingen plaats. Gedurende deze periode was de bewoner van het oude kostershuis Frans Cornelisz. Moll.<sup>2</sup>

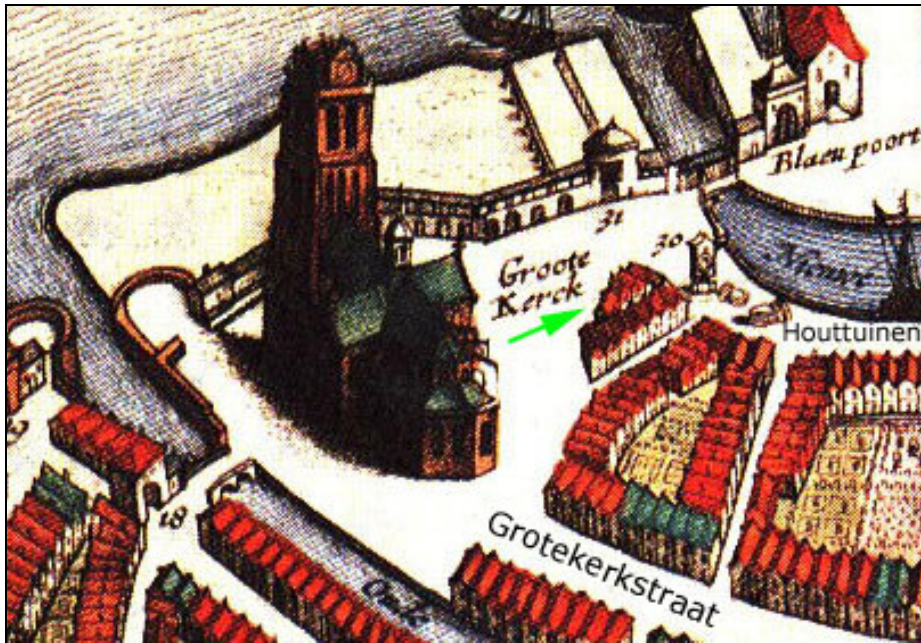
Vanaf het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw is er dus sprake van meerdere panden op het perceel van de Houttuinen 36. Dit zijn waarschijnlijk de drie panden die nu het gehele bouwblok van het perceel vormen. Twee grote panden waren op de Houttuinen georiënteerd en één op de Grote Kerk. De laatste is waarschijnlijk het oude kostershuis. Het huis achter het kostershuis was de woning van Willem Wens, een molensteen koopman. Hiertussen lag een onbebouwd perceeltje, dat vandaag de dag het tuintje van het pand Houttuinen 36 is. Uit een acte over een uitgevoerde reparatie uit 1684, blijkt dat de drie panden gezamenlijk aangesloten waren op een 'secreet' (beerkelder) en een 'gotier' (riool). Deze liep van het 'secreet' op de binnenplaats van de kosterswoning, onder de woning aan de Houttuinen door naar de Nieuwe Haven.<sup>3</sup>

Het bebouwingsblok waar het plangebied deel van uitmaakt, valt op een kaart van Janssonius uit 1645 bijna weg achter de bebouwing aan de Kerkstraat, die het kerkhof van de Grote Kerk met de Houttuinen verbindt (afb. 4). Op de locatie van het plangebied worden al meerdere panden aangegeven, alleen de oriëntatie van de verschillende woningen is hier waarschijnlijk niet natuurgetrouw.

<sup>2</sup> Megens, s.l., 15-16. Dit is een historisch onderzoek naar de bewoners van de locatie.

<sup>3</sup> Megens, s.l., 14-16.





Afb. 4. Het plangebied op een uitsnede van een kaart van Janssonius uit 1645. Het bebouwingsblok waarvan het pand in het plangebied deel uitmaakt is nog net zichtbaar achter de bebouwing aan de Kerkstraat (groene pijl).

In april 1740 ontstaat er een ruzie tussen de verschillende eigenaren over de gemeenschappelijke beerkelder en riool. In het verleden is er een overeenkomst gesloten, waarbij is afgesproken dat de onkosten die gemaakt worden voor onderhoud en reparaties, na overleg, door de eigenaren elk voor een derde gedragen worden. Eén van de bewoners, Gijsbert de Lengh, heeft een probleem met het riool en laat een metselaar het riool repareren zonder zijn burens in te lichten. De burens weigeren hierop hun deel in de al gemaakte kosten te betalen, omdat zij niet waren ingelicht over de werkzaamheden aan het riool. Hoe dit geschil eindigde is onduidelijk.<sup>4</sup>

Op de kadastrale kaart die de situatie tussen 1811- 1832 weergeeft, is te zien dat er ten opzichte van de perceleringssituatie gedurende de Late Middeleeuwen en de postmiddeleeuwse periode, weinig is veranderd (afb. 5).

<sup>4</sup> Megens, s.l., 26-28.



Afb. 5. Het perceel van het plangebied (rood) op een uitsnede van de kadastrale kaart die de situatie tussen 1811-1832 weergeeft. Het vierkantje in het plangebied is de (onbebouwde) tuin waar onder andere graafwerkzaamheden zijn uitgevoerd.

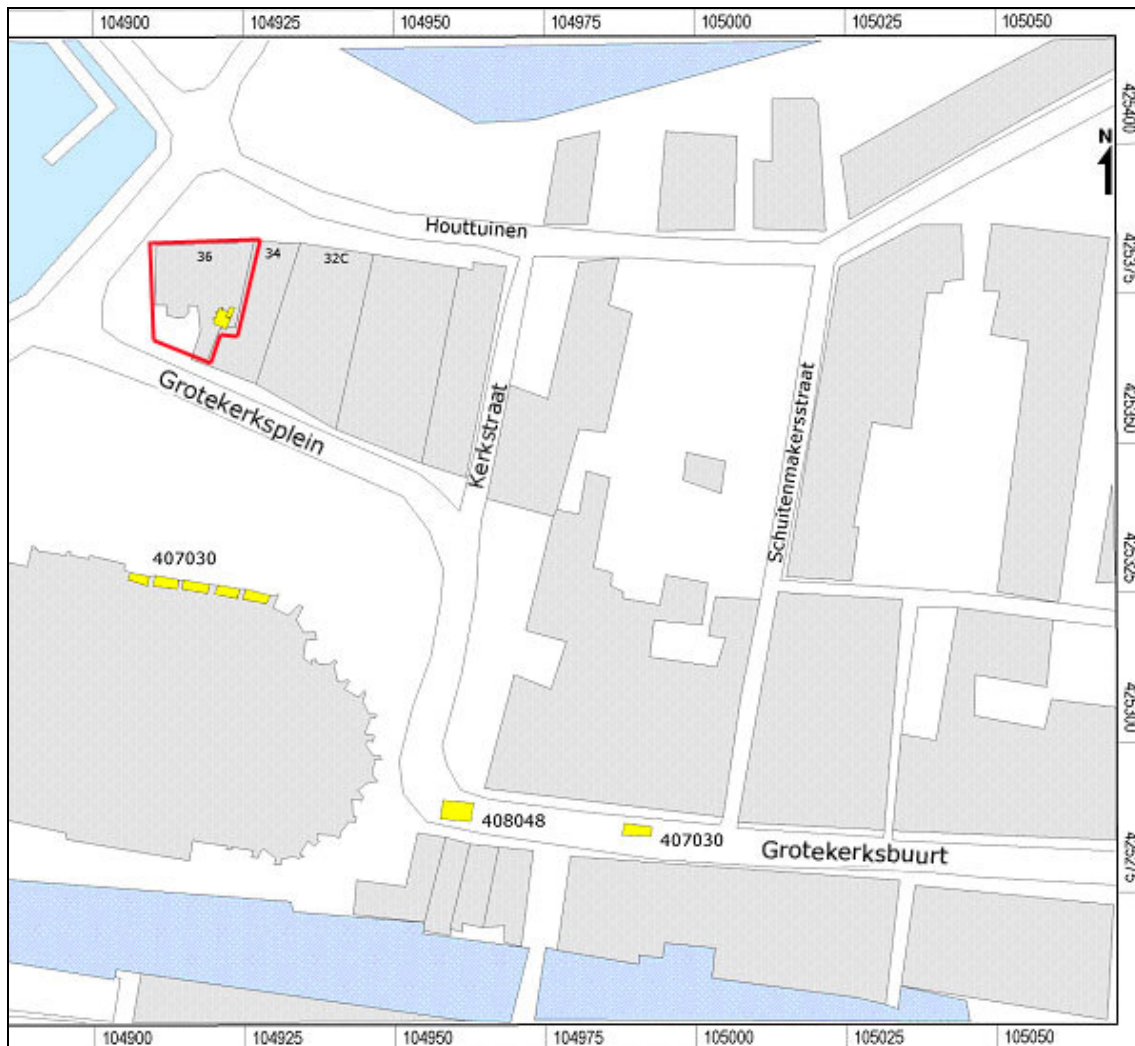
#### Archeologische waarden

In het plangebied is nooit eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd. Uit de directe omgeving zijn wel enkele archeologische waarden bekend (afb. 6). De grond rondom de kerk is gedurende de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd in gebruik geweest als begraafplaats. Begravingen van dit kerkhof zijn aangetroffen tijdens een archeologische begeleiding in 2008 en een opgraving in 2002.<sup>5</sup>

In 2007 zijn tijdens een begeleiding in de Grotekerksbuurt resten van een rioolsysteem uit de Nieuwe Tijd aangetroffen.<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Dorst, 2008, ARCHIS vondstmeldingsnummer: 407030, Paalman, 2002, ARCHIS vondstmeldingsnummer: 408048

<sup>6</sup> Hos, 2009, ARCHIS vondstmeldingsnummer: 408055



Afb. 6. Het plangebied (rood) met daar omheen de locaties van de nabijgelegen vondstmeldingen uit ARCHIS (geel).

## 2.4 Archeologische verwachting en advies

Op grond van bovenstaande informatie kan de volgende archeologische verwachting voor het plangebied worden opgemaakt:

Gedurende de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zal de locatie deel hebben uitgemaakt van bebouwde percelen. Op basis van historische bronnen is duidelijk dat het gaat om twee panden die georiënteerd waren op de Houttuinen en één pand dat was georiënteerd op de het Grotekerksplein.

Tijdens de grondwerkzaamheden kunnen archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen en de postmiddeleeuwse periode worden aangetroffen. Dit kan zowel bestaan uit resten van (muur)funderingen, als sporen op achtererven van bijvoorbeeld rioleringen, beer- en waterkelders en -putten. Naar verwachting is er op de locatie van de tuin een beerkelder met riolen aanwezig. Deze kunnen tijdens de ontgravingen worden verstoord of vernietigd. Door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht is daarom geadviseerd de graafwerkzaamheden archeologisch te begeleiden.

### **3. Doel- en vraagstellingen**

Het hoofddoel van het veldwerk was het documenteren van bewoningssporen die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Voor de archeologische begeleiding zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd:

- 1. Zijn er bewoningssporen aanwezig onder de huidige vloer in het pand? En zo ja, wat is de aard en datering van de sporen?*
- 2. Zijn er bewoningssporen aanwezig in de tuin van het pand? En zo ja, wat is de aard en datering van de sporen?*

## 4. Archeologische begeleiding

### 4.1 Methoden

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd door middel van het begeleiden van de graafwerkzaamheden. Het veldwerk heeft plaatsgevonden op 2 februari 2007. De werkzaamheden zijn verricht door M. Burger en P. Sannen (Bureau Monumentenzorg en Archeologie, gemeente Dordrecht).

Het verdiepen van de inpandige kelder is op enkele locaties in het pand archeologisch begeleid. Hierbij werden geen archeologische sporen verstoord. Ook de graafwerkzaamheden buiten het pand zijn begeleid. Hier waren wel bewoningssporen aanwezig en deze zijn ingemeten aan de hand van de huidige muurvlakken van het pand. Voor het registreren van de veldgegevens is gebruik gemaakt van veldformulieren van Bureau Monumentenzorg en Archeologie (Bureau MZA).

De vondstgroepen keramiek, glas, metaal, bouw materiaal en pijpaaarde zijn gedetermineerd door T. Hos (Bureau MZA). Keramiek en glas zijn gedetermineerd en geïdentificeerd conform het Classificatie Systeem voor Laat- en Post Middeleeuws Aardewerk en Glas.<sup>7</sup>

Dierlijk bot en voorwerpen van dierlijk bot zijn gedetermineerd door D.B.S. Paalman (Bureau MZA). Enkele textielresten zijn onderzocht door het Instituut Collectie Nederland (ICN) in Amsterdam.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen voor proefsleufonderzoek conform de KNA 3.1, onder de opgravingsbevoegdheid van de gemeente Dordrecht. De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht.

### 4.2 Onderzoekresultaten

Allereerst zal de lithostratigrafie van het plangebied worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

#### 4.2.1 Lithostratigrafie

Tot op de te verstoren diepte van circa 2 m – mv bestaat de bodem (zowel inpandig als buiten) uit één pakket, namelijk antropogeen pakket 1.

##### *Antropogeen pakket 1*

Antropogeen pakket 1 is een door mensen opgebracht pakket en bestaat uit bruin kleiig zand waarin enkele glas- en aardewerkfragmenten, dierlijk bot en bouwmaterialen zijn gevonden (vondstnr's. 1, 2 en 3). De vondsten zijn slechts globaal te dateren tussen circa de 17<sup>e</sup> eeuw tot de 19<sup>e</sup> eeuw.

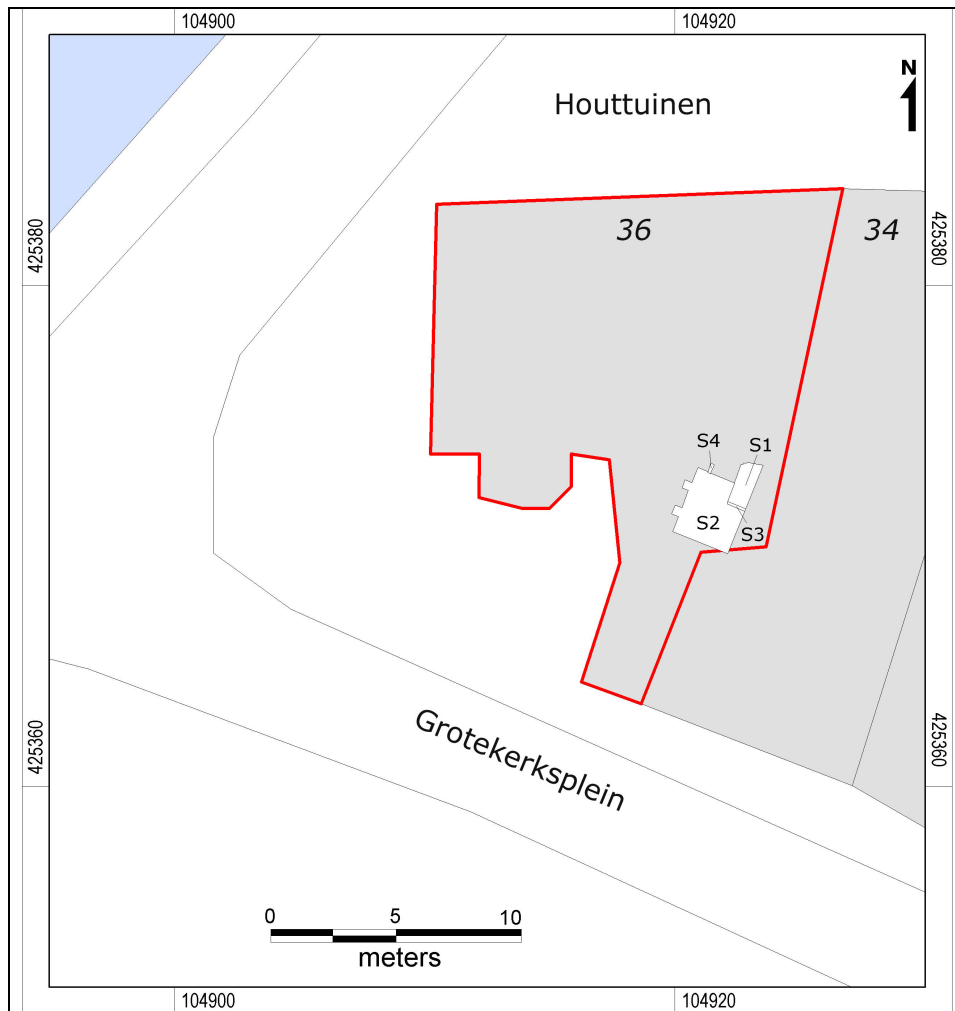
#### 4.2.2 Archeologie, sporen en vondstmateriaal

Tijdens de graafwerkzaamheden in de tuin zijn vier bewoningssporen aangetroffen (S1-S4). Het zijn resten van een rioleringsstelsel uit de Nieuwe Tijd. Deze zijn te dateren rond het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw (afb. 7).

---

<sup>7</sup> Het zogenaamde 'Deventer-systeem'. Dit wordt beheerd en bijgehouden door de Stichting Promotie Archeologie.

In de verschillende onderdelen van het rioolsysteem zijn diverse vondsten gedaan, waaronder keramiek, pijpjarde, voorwerpen van bot, glas, touw, textiel en steen (vondstnrs. 4, 5, 6 en 7).



Afb. 7. Het plangebied (rood) met daarop de locatie van de 17<sup>e</sup>-eeuwse beerkelder en riolen (S1-S4).

#### Sporen

De sporen bestonden uit een beerkeldertje (S2) met een stortput (S1) en twee toen/of afvoerriolen (S3 en S4).

#### Beerkeldertje (S2)

Het beerkeldertje had een lengte van 2,5 m en een breedte van 1,8 m. Het bestond uit gele ijsselstenen met een formaat van 16x8,5x4,5 cm. De kelder had een gewelfd plafond en de vulling bestond uit beer (afb. 8). De top van het gewelf lag circa 0,2 m – mv. De hoogte van de kelder was ten minste 1,8 m en de bodem bestond waarschijnlijk uit houten planken die mogelijk met touw gebreeuwd waren.

### *Stortput (S1)*

Het beerkeldertje had een rechthoekige stortput van 1,3 m lang en 0,6 m breed. De put liep door tot het huidige maaiveld en was afgesloten door middel van grote tegels. In de tijd dat het beerkeldertje werd gebruikt stond hier mogelijk een (uitpandig) secreet boven.

### *Toe- en afvoerriolen (S3 en S4)*

Naast de stortput waren twee ondergrondse toe- en afvoerriolen aanwezig (afb. 9). Het riool S3 was waarschijnlijk een toe- of afvoer vanuit het pand aan de Houttuinen 34. Het riool was vierkant en bestond uit ijsselstenen van hetzelfde formaat als de kelder met stortpijp (S1 en S2). Het riool was circa 0,3 m lang en 0,3 m breed. De bovenkant lag op circa 0,8 m – mv.

Riool S4 bestond uit een halfronde pijp van ijsselstenen. De bovenkant lag op circa 1,4 m – mv. De onderkant is niet waargenomen. Dit was waarschijnlijk het oudste (originele) afvoerriool vanuit de beerkelder, welke waarschijnlijk van hieruit naar een hoofdriool onder één van de straten liep.



*Afb. 8. De beerkelder S2 en de stortput S1 in de tuin van het pand aan de Houttuinen 36. De omtrek van de beerkelder is aangegeven in rood. Gezien in zuidoostelijke richting.*



Afb. 9. Links: De binnenkant van de gewelfde beerkelder S2. Rechtsboven: Het afvoerriool S4. Rechtsonder: Het toe- of afvoerriool S3.

#### *Vondsten*

In de vulling van de beerkelder is keramiek, pijpenaarde, glas, bot, touw, textiel en een kiezelsteen gevonden (vondstnrs. 4, 5, 6 en 7).

#### *Keramiek*

De keramiek bestond uit de bakselgroepen industrieel witbakkend aardewerk, steengoed 2 en een fragment Europees porselein.

#### *Pijpaarde*

De pijpenaarde betreft enkele steelfragmenten van tabakspijpjes.

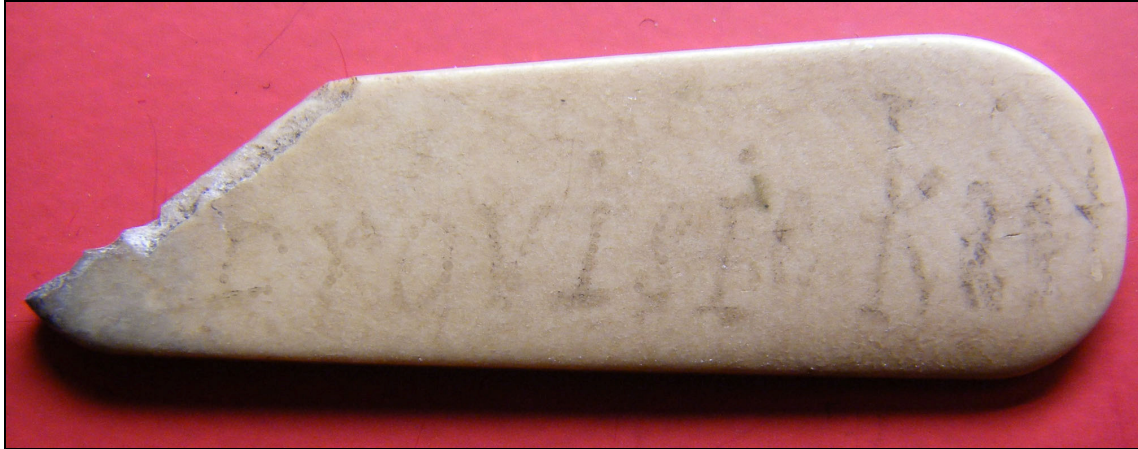
#### *Glas*

Het glas betreft 187 fragmenten groen vensterglas, een bodem van een fles en de voet en rand van een kelkglas.

#### *Voorwerpen van dierlijk bot*

Er zijn twee benen voorwerpen gevonden: een knoop, vervaardigd uit dikwandig bot van een groot zoogdier en een fragment van waarschijnlijk een ivoren plaatje waarin het woord 'Provisiekist' gegraveerd is (afb. 10). Het fragment is 5 cm lang en 1,1 cm breed. De dikte is 1,5 á 2 mm. Aan de gebroken zijde is nog te zien dat het plaatje een doorboring had. Mogelijk is het de sleutelhanger geweest van de provisiekiest.





Afb. 10. Een plat ivoren voorwerp, mogelijk een sleutelhanger, met de gegraveerde inscriptie 'provisiekist'.

#### *Touw*

In de vulling zijn twee stukken touw gevonden. Deze waren 0,4 en 0,5 m lang en hadden een diameter van circa 0,5 cm. Het touw is gemaakt van (ongedefinieerd) plantaardig materiaal dat is getwijnd (S-richting). Het touw kan afkomstig zijn uit de houten vloer van de beerkelder, waarbij het is gebruikt om de naden van de plankenvloer te breeuwen.

#### *Textiel*

In de beer zijn twee stukken textiel gevonden. Het bleek bij beide om fragmenten van moderne dweilen te gaan. Ze waren machinaal vervaardigd van synthetische materialen. Dit geeft aan dat de stortput tot in de 20<sup>e</sup> eeuw in gebruik is geweest om afval in te gooien.

#### *Incidentele vondsten*

Tijdens de graafwerkzaamheden zijn in het ophogingspakket (antropogeen pakket 1) roodbakend aardewerk, fragmenten van glazen flessen en een aantal faience tegeltjes gevonden (vondstnr. 1, 2 en 3). Naast de deur van het pand aan het Grotekerksplein was een zogenaamd schraapijzer aanwezig (vondstnr. 8). Dit is een dunne plaat ijzer waaraan de schoenen kunnen worden afgeschraapt zodat er geen vuile grond mee het huis inkwam. De datering hiervan is onduidelijk.

### **4.2.3 Samenvatting**

Op 23 februari 2007 zijn tijdens een archeologische begeleiding in het plangebied Houttuinen 36 te Dordrecht bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd gedocumenteerd. Op de locatie van een onbebouwd binnenplaatsje/tuintje is een uit historische bronnen bekend beerkeldertje met toe- en afvoerriolen gevonden. De beerkelder is rond het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw aangelegd en was in gebruik door de bewoners van de drie panden die zich destijds op het perceel van de Houttuinen 36 bevonden. In 1740 was een reparatie aan de beerkelder de oorzaak van een groot geschil tussen de drie eigenaren.

Op basis van keramiek, glas en pijpjarde in de vulling van de beerkelder wordt de sluitdatum van (actief) gebruik in de 18<sup>e</sup> en 19<sup>e</sup> eeuw gedateerd. De vondst van twee moderne dweilen geeft aan dat er gedurende de 20<sup>e</sup> eeuw ook sporadisch nog afval in de put is gegooid.

## 5. Conclusies

Op 2 februari 2007 zijn tijdens een archeologische begeleiding in het plangebied Houttuinen 36 te Dordrecht bewoningssporen uit de 17<sup>e</sup> tot 20<sup>e</sup> eeuw gedocumenteerd. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

1. *Zijn er bewoningssporen aanwezig onder de huidige vloer in het pand? En zo ja, wat is de aard en datering van de sporen?*

Tijdens de graafwerkzaamheden zijn onder de vloer geen archeologische sporen aangetroffen.

2. *Zijn er bewoningssporen aanwezig in de tuin van het pand? En zo ja, wat is de aard en datering van de sporen?*

Bij de graafwerkzaamheden in de tuin is een beerkeldertje met stortput en twee toe- en afvoerriolen aangetroffen. De beerkelder en riolen dateren uit circa het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw. Op basis van de vondsten kan worden geconcludeerd dat de beerkelder waarschijnlijk tot in de 19<sup>e</sup> eeuw in gebruik is geweest en zelfs gedurende de 20<sup>e</sup> eeuw nog sporadisch is gebruikt om afval in te gooien.

Tijdens het veldwerk zijn alle archeologische waarden die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord, gedocumenteerd en waar nodig geborgen.

Voor vragen over de conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst, senior archeoloog, Bureau Monumentenzorg en Archeologie, gemeente Dordrecht (tel. 078-639 84 21).

## Literatuur

Dorst, M.C., 2008: *Dordrecht Ondergronds Briefrapport 4, Dordrecht plangebied Grotekerkstuin. Een archeologische begeleiding met beperkte verstoring*, Dordrecht.

Hendriks, J.P.C.H. en J. Koonings, 2001: *Van der stede muere, beschrijving van de stadsmuur van Dordrecht*, Dordrecht.

Hos, T.H.L., 2009: *Dordrecht Ondergronds Waarneming 1, Dordrecht, Grotekerksbuurt, Rioolbegeleiding. Een archeologische begeleiding in de binnenstad van Dordrecht*, Dordrecht.

Megens, L.C.F., s.l.: "Het huis van de koster". Houttuinen 36 te Dordrecht.

## Afkortingen

ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de RACM
Bureau MZA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht
D.I.	Dordracum Illustratum
GAD	Gemeente Archief Dordrecht
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil